

Megújuló gazdaság?

Két egymást követő súlyos világváltság után aligha maradhat minden a régiben. A gazdaságban is tartós változásokra számíthatunk, amelyekből már némi ízelítőt kaptunk a 2008-as krízis nyomán. Mennyire írják át az akkor és most megélt változások a gazdaság működését? Vajon Magyarországon is hasonló folyamatok várhatók, mint általában a fejlett, nyugati világban? És ami talán a legfontosabb: a magyar kormányzás sajátosságai segítik-e vagy éppen gátolják gazdaságunk alkalmazkodását az új helyzethez?

Változó normák

Többnyire lassan cammog az idő, hosszú évtizedekig alig megy végbe érdemi változás, ám egyes korokban gyorsan átalakul a világ. Új normák lépnek a régiéik helyébe: ami korábban normálisnak számított, rendhagyóvá minősül át, és addig nem tipikus jelenségek válnak normalitássá. A súlyos természeti katasztrófák és nagy kiterjedésű háborúk mellett a világgazdasági krízisek is többnyire ilyen, sok területen gyökeres fordulatot előidéző katalizátorok.

A pénzügyi szférából 2007–2008-ban kiinduló globális válság is sok vonásában módosította a fejlett piacgazdaságok működését. Gyakorlatilag eltűnt a korábban főellenségnek tekintett infláció; az új mumus a szintén kártékony defláció lett. Az árszínvonal csökkenésekor (de már stagnálásakor is) leállnak a gazdaság motorját képező beruházások,

mivel a cégek nem számíthatnak rá, hogy majdani termékeik árából megtérül a befektetett pénzük. Mérséklődő árak mellett az elhalasztható fogyasztásukról is lemondanak az emberek annak reményében, hogy később olcsóbban jutnak majd a kívánt javakhoz.

A 2020-ban világméretűvé vált Covid-járvány nyomán kibontakozó, az előzőnél is súlyosabb válság más eredetű ugyan, mint a 2008-as krízis, ám a közös gyökér, a mind jobban kiteljesedett globalizáció miatt vele hasonló következményeket is magával hozott. Akkoriban a gazdaságok pénzügyi összefonódása miatt fertőzhetette meg a világot néhány bank „mérgezett” papírja, most az emberek földrészekeken átívelő „összefonódása” révén okozhatott globális járványt a gyilkos vírus. A közös gyökér lehet az oka annak, hogy a két, eltérő természetű kór következményeiben sok a hasonlóság. A legfontosabb, hogy a pandémia okozta megbetegedések, illetve a járvány megfékezésére irányuló lezárások éppúgy világgazdasági krízisbe torokolltak, mint annak idején a pénzügyi visszaélések.

A jelen válság felerősítheti az előző nyomán beindult változásokat, és elősegítheti, hogy mélyebb gyökeret eresszenek.¹ A fejlett világban nulla közelébe süllyedt inflációt például

¹ A járvány előidézte gazdasági változásokról jó összefoglalót ad a *The Economist* október 10-i kiadásban megjelent *Special report. The world economy* c. melléklet.

tartósíthatja a mostani kereslethiányos állapotot. A tömeges megbetegedések, valamint a járvány terjedését korlátozó lezárások emberek sokaságának csökkentették a jövedelmét. Noha a kormányok igyekeznek legalább részben pótolni a kieső jövedelmeket, a termékek és a szolgáltatások iránti kereslet világszerte visszaesett. Bár a termelési és szállítási zavarok miatt a kínálat is csökkent, a mérleg a kereslethiány felé billent el, ami, legalábbis a fejlett világban, tartósíthatja a beruházásokat és a fogyasztást fékező, a gazdasági növekedést gátló nullaközeli inflációt.

A 2008-as válsághoz hasonlóan a jelenlegi is alacsony kamatokat hagy örökségül. Ez ösztökélheti ugyan a beruházásokat, ám hátulütője, hogy a megtakarításokon elérhető reálkamatok hiánya megnöveli a részvények és ingatlanok árát, könnyen kipukkadó buborékokká fújva őket. A mostani válságban nem csupán a digitalizálódásból hasznot húzó cégek részvényeinek árfolyama szökött magasba, a gyenge teljesítményű vállalatoké is emelkedett. A részvények iránti keresletet az hajtotta föl, hogy a korlátozott fogyasztási lehetőségek miatt a tehetősebbek megtakarításai az általános jövedelemcsökkenés mellett is nőttek, és az alacsony kamatok következtében a kockázatosabb befektetések felé tolódtak el. Ez tovább erősíti a jövedelmi-vagyoni egyenlőtlenségeket, amelyek hasonló okokból már a 2008-as krízist követően is megnöttek.

A pandémia nem csupán az előző válságban kialakult új normákat élteti tovább, hanem újabb fejleményeket is hozott, amelyek szintén tartós változásokat idézhetnek elő.

A járványt megfékező lezárások ellátási gondokat okoztak, amelyek felhívták a figyelmet a globalizált termelési és értékesítési láncok sérülékenységére. A cégek egy része ezért alternatív beszállítói csatornákat épített ki, más cégek elkezdtek hazra vagy közelebbi országokba telepíteni a korábban távoli országokba kiszervezett leányvállalataikat. A folyamatot sok helyütt a kormányzati szinten feléledt protekcionizmus is támogatja. Jó példa erre az USA, ahol a Trump-adminisztráció és a félvezetőt gyártó vállalatok már májusban új chipgyárak otthoni létesítését tervezték, mivel nőtt az aggodalom az Ázsiának való kiszolgáltatottság miatt.² A hazatelepítéseket egyes iparágakban a robotizáció is ösztökélheti, mivel az élők munkában általa elérhető megtakarítás ellentételezheti a fejlődő világ olcsó munkabéreinek vonzását.

Gátolja viszont a hazatelepítés folyamatát a sok ágazatban (főként a mind nagyobb teret nyerő digitális szolgáltatások területén) a távmunka elterjedése, mivel ez éppenséggel jó lehetőséget nyújt a határon túli munkavállalásra. A pandémia tartósnak ígérkező hatása ugyanis a digitalizáció térnyerése, ami az e-kereskedelem és a távmunka mellett most az oktatásban és az egészségügyben is ösztönzőt kapott. A dolgozóknak nagyobb rugalmasságot, a cégeknek pedig költségmeg-

² „A vállalatok visszatérése az USA-ba egy hosszú évtizedes tendenciát fordítana meg, amikor is az olcsóbb termelés, az ellátási láncok és az ösztönzők miatt az amerikai technológiai vállalatok tömegesen helyezték át a gyártást Ázsiába” – állapítja meg a *The Wall Street Journal* alapján a *Portfolio.hu*. Vö. *Trump nem a levegőbe beszél – elkezdte a gyárak hazatelepítését Ázsiából*. 2020. május 10.

takarítását nyújtó távmunka és az otthoni munkavégzés elterjedése is tartós hatása lehet a pandémiának, bár mértéke eltérő a különböző kultúrájú országokban: a tapasztalatok szerint leginkább az angolszász világban válik elfogadottá.

Normaszegők

A válságok előidézte változások a gazdaságpolitikai célokat és eszközöket is módosították. Az új helyzetben a kormányok és jegybankok normaszegőkké váltak: korábban konszenzussal kialakított szabályokat vettek semmibe. Esetenként új magatartási normák kialakulásáról is beszélhetünk, amikor a módosult viselkedés válik az új normává.

A recessziót előidéző deflációs veszély elhárítása érdekében a jegybankok már a 2008-as krízist követően nullaközeli vagy egyenesen negatív kamatokat „adtak” a kereskedelmi bankok náluk elhelyezett betéteire, így ösztökélve őket arra, hogy forrásaikat – még a kockázataikat sem fedező, alacsony kamatok mellett is – inkább a gazdaságba életet lehelő hitelezésre fordítsák. Mivel ez sem bizonyult elég hatásosnak, a jegybankok a berozsdásodott bankópréseiket is előásták, és nyaklő nélkül kezdték hitelezni a költségvetést. Sőt, még a vállalatok kötvényeit is elkezdtek felvásárolni, hogy az így kiáramló pénzzel élénkítsék a padlót fogott gazdaságot. Mindezzel megszegték a nyolcvanas években konszenzussal kialakított normát, amely szerint a jegybankok nem finanszírozhatják a kormányokat és a vállalatokat; a bankok bankjaként kizárólag a kereskedelmi bankoknak nyújthatnak hitelt.

A legutóbbi két válságban a kor-

mányok is felrúgták a fejlett piacgazdaságokban kialakított normákat. A krízis leküzdését megcélzó, kiterjedt állami mentőakciókkal szintén kőbe vésett szabályok kérdőjeleződtek meg az állam gazdasági szerepvállalásának megengedhető mértékéről és módjairól, az ideálisnak tekintett tulajdonviszonyokról, a gazdaságot serkentő beavatkozásokról. A kormányok még a jegybanki függetlenség elvét is sutba dobták, és az együtt egymásért elv jegyében, egymással karöltve pumpálták az irdatlan pénzeket a gazdaságokba. A mostani válságban ezen a téren is újabb korlátok dőltek le: elfogadottá vált számolatlanul önteni a pénzt, tekintet nélkül az államadósság növekedésére. Különbség az is, hogy most nem a bankrendszer talpra állítása az elsődleges cél, hanem a fogyasztás és a beruházások táplálása.

Bár a kormányzati beavatkozás fő módszere a jelen válságban is bajba került cégek kimentése, új módszerek is megjelentek. Elterjedt a kieső bérek állami pótlása, ami nem csupán a munkahelyek megőrzését teszi lehetővé az érintett cégek számára, hanem a fogyasztói kereslet táplálása révén is serkenti a gazdaságot. Sőt, egyes országokban a csökkent kereslet pótlására még a régóta javallt, ám eddig nem alkalmazott módszert, a „helikopterről való pénzszórást” is bevetették: az USA-ban a leggazdagabbak kivételével mindenkinek alanyi jogon járt támogatás, és Ausztráliában is sok csoport kapott hasonló pénzjuttatást.

Kockázatok és mellékhatások

Nincs kizárva, hogy tévesnek bizonyulnak az infláció eltűnésére alapozott jegybanki és költségvetési po-

litikák, és komoly bajokat okoznak, ha mégis felszínre törnek az árakat felhajtó erők. De a fejlett világban kialakult normák felpuhulása is kockázatos lehet, hiszen a kormányzati beavatkozások elszaporodása és az állami gyámkodás feléledése erodálja a gazdasági szereplők alkalmazkodóképességét és innovációs hajlamát.

Nézzük előbb az infláció kérdését. Ha még kisebbségben vannak is, a mostani válságban hangot kaptak az infláció tartós növekedése melletti érvek.³ Abban a közgazdászok egyetértenek, hogy a járvány elmúltával, az elhalasztott kereslet megjelenésekor átmenetileg megugorhat az általános árszint. Egyesek szerint viszont most olyan hatásokkal is számolni kell, amelyek tartósítják az infláció magasabb ütemét. Ilyen következményük lehet a hatalmas gazdaság-ösztönző csomagoknak, amelyek nem csupán méretükben múlják felül a 2008-as válságot követő elődjeiket, a hatásmechanizmusuk is eltérő. A hitelválságban ugyanis a jegybanki pénzteremtés a bankhiteleknek csak szerény növekedését idézte elő, most viszont, amikor a bajok nem a pénzügyi szektorban gyökereznek, a hitelezés jelentősebb és tartósabb bővülésével járhatnak együtt.

Egy másik érv az infláció feléledése mellett a demográfiai változásokhoz kapcsolódik. A fejlett világban tapasztalható előregedési trend és ezzel együtt a munkaerő-kínálat elapadása ugyanis a bérek oldaláról táplálhatja az inflációt.⁴ Az előző év-

tizedekben ez csak azért nem okozott gondot, mert Kína, valamint a poszt-szovjet és néhány más felemelkedő ország világgazdasági integrációja a maga olcsó munkaerő-kínálatával megátolta, hogy a fejlett világban jelentkező munkaerőhiány bérkövetelésekben öltön testet. Ezen országok fokozatos felzárkózása, valamint az automatizáció felgyorsulása azonban mérsékli ezt az inflációt fékező hatást. Ám a bérinfláció veszélyét Magyarországon a külföldi munkavállalás is erősíti, amely újult erőre kaphat a járvány elmúltával.

Az infláció tartós megemelkedése melletti harmadik érv a monetáris politikához kapcsolódik. A jegybankok megváltozott magatartása miatt a pénztulajdonosok várakozásai is módosultak: már nem hisznek abban, hogy a központi bankok kamat-emeléssel reagálnának az inflációs veszély felbukkanására akkor, ha az infláció a kitűzött célértéke fölé menne. Ezt az aggodalmat erősíti a jegybanki függetlenség csorbulása az elmúlt években, ami megnövelte a monetáris politika döntéshozóira nehezedő nyomást arra, hogy mindinkább a kormányzati akaratot szolgálják. Míg az európai jegybankoknál eleve rugalmasabb amerikai Fed ellenállt az őt leplezetlenül legyűrni kívánó Donald Trump nyomásának, a Magyar Nemzeti Bank Matolcsy György regnálása óta a függetlenségnek még a látszatára sem ügyel. Már akkor a jegybanktörvényben előírt árstabilitási cél elé helyezte a gazdaság élénkítését, amikor – az uniós forrásoknak köszönhetően – amúgy is dübörgött a gazdaság. A járvány

³ Az infláció erősödése melletti érvekről jó összefoglalót olvashatunk a *The Economist* 2020. december 12–18. számában, *Prognostication and prophecy* címmel.

⁴ Vö. Goodhart, Ch. – Pradhan, M.: *The great demographic reversal and what it means for*

the economy. LSE Business Review, 2020. szept. 18.

felbukkanásakor, 2020 márciusában, amikor az infláció már átlépte a toleranciahatárt, késlekedve és nagy csendben, a nyilvánosság tájékoztatása nélkül emelt csak kamatot a jegybanki vezetés – és akkor is inkább a magyar valuta elleni támadás veszélye, mintsem a forintgyengülés inflációs hatása készítette lépésre.

Az infláció tartós megemelkedése nem csupán a fogyasztókat érintené hátrányosan, hanem a járvány során fülíg eladósodott kormányokat is. Az emiatt elkerülhetetlenné váló kamatemelés mellett ugyanis nincs esély az adósság „kinövésére”, mivel ehhez arra volna szükség, hogy a gazdaság növekedési üteme tartósan meghaladja a reálkamatot. Ha pedig természetes módon nem csökken az adósságrátáknak a Covid-kriszis kezelése során felduzzadt szintje, akkor csak a társadalom számára fájdalmas „megoldások” maradnak – hacsak nem kívánják a jövő generációkat terhelni vele. Az egyik az adósság elinflálása, ami leginkább az alacsony jövedelműeket sújtja, a másik a költségvetési kiadások visszafogása (ez szintén az állami gondoskodásra leginkább rászorulókon csattan), a harmadik az adóemelés, ami viszont a gazdasági növekedést gátolja.

Egyébként sem lesz könnyű megszabadulni a 2008-as krízis nyomán feléledt, majd a Covid-válság kezelése során végképp elszabadult állami beavatkozások rendszerétől. A kormányok most újra megízlelték a gazdaság direkt befolyásolásának „gyönyörét”, ezért ha véget ér a dirigizmust indokló veszélyhelyzet, akkor is nehezen mondanak majd le róla. Indok is lesz rá, hiszen a súlyosbodó klímahelyzet, a természet

pusztításával és a globalizációval megnyílt egészségügyi veszélyek, mindezek nyomán a harmadik világból menekülők áradata, a társadalmi feszültségek kiéleződése, mind-mind táptalajául szolgál a kormányzati aktivizmusnak, a protekcionizmusnak és a populizmusnak.

Süllyedő növekedési trendek

Az egyidejűleg érvényesülő keresleti és kínálati sokkok a második világháború óta nem tapasztalt visszaesést idéztek elő a világ gazdaságban és a legtöbb országban 2020-ban. Ma már látható, hogy naivitás volt gyors „visszapattanásra” számítani: a prognózisok szerint a legtöbb ország GDP-je legkorábban 2022–2023-ban érheti el a 2019-es szintjét. Az is kérdéses, hogy a járvány elmúltával, a helyzet normalizálódását követően visszatérhetnek-e a gazdaságok a korábbi növekedési trendjükhöz. A válság sokkja ugyanis – a hiszterézis jelensége miatt – állandó hatást gyakorolhat a hosszú távú folyamatokra, ami eleve alacsonyabb növekedési pályára állítja át a gazdaságokat.⁵

Tartós hatással számol a Világbank is: minden gazdasági régióban a Covid-járványt megelőzőnél alacsonyabb növekedési pályát prognosztizál, amely ebben az évtizedben nem éri el a pandémia előtt kirajzolódott trendvonalat.⁶ A fő baj az, hogy a járvány okozta sokk a termelési tényezők által meghatározott, ún. potenciális növekedés ütemét is visszavetette, mégpedig legnagyobb mértékben éppen a felemelkedő-felzárkózó orszá-

⁵ Vö. Váry Miklós: *A hiszterézis közgazdasági jelenségéről posztkeynesi szemléletben*. Közgazdasági Szemle, LXV. évf. 2018. október.

⁶ World Bank: *World Economic Prospect*, 2021. január.

gok körében, ahová gazdasági teljesítménye alapján Magyarországot is sorolják. Még jobban szétnyílik az olló: az évtizedes időtávon várható veszteség különösen a kevésbé fejlett országok lakóit sújtja, ahol az egy főre jutó jövedelem bő 10 százalékkal kisebb lesz annál, mint amit a járvány előtt prognosztizáltak. A terhek ráadásul nem egyenlően oszlanak el, hiszen a munkanélküliség az alacsony képzettséget igénylő és ezért kisebb fizetéssel járó szakmákban nőtt meg leginkább, és a kényszerű távoktatás is őket sújtja jobban. A digitalizáció és automatizáció terjedése miatt ezek az emberek különösen nehezen vagy csak komoly képzést követően találnak munkát.

Bár a következő évtizedben alacsonyabb növekedési pályákra kell számítani, a mostani krízis a gazdaság megújulását felgyorsító változásokat is hozott, amelyek elősegítik a fenntartható fejlődést. Ilyen ígéretes változásnak látszik a vállalkozások újraszerveződése, valamint a cégek elmozdulása a képzettebb munkaerő alkalmazása felé; ezek együttesen a termelékenység tartós növekedését és a társadalmi jólét emelkedését hozhatják magukkal. A Covid-krízis miatt számos cég szűnt meg, ám a kényszerű bezárások új, innovatív vállalkozások számára is helyet teremtettek. Főként az USA gazdasága újult meg ezen a módon: csupán 2020 harmadik negyedében másfél millió kérelmet (az egy évvel korábbi dupláját) adtak be új vállalkozásokra. Az Európai Unióban kevésbé látványos a megújulás, mivel a kormányok itt a munkahelyek megvédésére helyezték a hangsúlyt, szemben az USA-val, ahol a kieső jövedelem pótlása

állt az állami újjáépítési stratégia középpontjában.⁷

A Covid-járvány hatására felgyorsult a digitalizáció, az ipari automatizáció, a távgyógyítás vagy az elektronikus fizetési módok használata, és nagyobb teret nyertek a munkavégzés olyan új formái, mint a távmunka és a munkaerőbérlés. A kór terjedését gátló új technológiák és munkavégzési módok tömeges alkalmazása miatt a pandémia második, őszi hullámában kisebb mértékben esett vissza a gazdaság, mint a tavaszi hullám idején. Az OECD becslése szerint az USA GDP-je az első negyedévben 9, a negyedik negyedévben viszont már csak 2,6 százalékkal csökkent az egy évvel korábbi hasonló időszakokhoz képest.⁸

Optimizmusra ad okot az innovációs képesség felerősödése is a járvány nyomán, amire jó példa a hírvívő RNS alapú vakcina kifejlesztése és a mesterséges intelligencia további térnyerése. Szintén fontos, hogy az új technológiák fejlődését egyaránt támogatják a magántőke és a kormányok befektetései. Évtizedes trend tört meg az USA-ban azzal, hogy 2020 második-harmadik negyedévében a külföldi befektetők többet költöttek számítógépekre, szoftverekre és kutatás-fejlesztési beruházásokra, mint ingatlanokra és ipari beruházásokra. Az új Biden-adminisztráció ígérete szerint a kulcstechnológiákba történő befektetésekkel támogatja az ország

⁷ Vö. Sneader, K. – Singhal, S.: *The next normal arrives: Trends that will define 2021 – and beyond*. McKinsey & Company, 2021. január 4. Letölthető: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/leadership/the-next-normal-arrives-trends-that-will-define-2021-and-beyond>

⁸ <https://data.oecd.org/gdp/quarterly-gdp.htm#indicator-chart>

versenyképességét.⁹ Ehhez hasonló változások a fejlett világ más országaiban is várhatók, és jó eséllyel hosszú távon is megnövelik a munka termelékenységét, amivel hozzájárulnak a társadalom jólétének növekedéséhez.

Sajátos magyar válságkezelés

A Covid-válság és az annak nyomán a fejlett világban bekövetkező változások a magyar gazdaság működésén is mély nyomot hagynak. A háztartások és a vállalkozások minden piacgazdaságban hasonlóan viselkednek, így alapesetben nem kellene másra számítani, mint ami a nyugati világban általában bekövetkezik. Ám ez csak elvileg igaz, hiszen sok múlik azon, hogy az egyes kormányok milyen gazdaságpolitikát folytatnak, és miként reagálnak a megváltozott helyzetre.

Az Orbán-kormány a mostani válság kezelése során sok tekintetben más politikát folytatott, mint ami a fejlett világban főáramnak tekinthető. Kezdetben, a költségvetési fegyelemre hivatkozva, igen fukarul bánt a kiadásaiival, később pedig, amikor az uniós szabályok enyhülése módot adott a hiány növelésére, nem a kettős (egészségügy és gazdasági) válságra összpontosította az adófizetők pénzét, hanem egyrészt tovább hízaltta saját klientúráját, másrészt – már a 2022-es választásokra kacsingatva – pazarló költségekbe kezdett.

A tavasszal elfogadott „gazdaságvédelmi akcióterv” jelentős részét a meglévő tételek átcímkezése, illetve átcsoportosítása tette ki, bő felét pedig a központi költségvetésen kívüli szférákra, elsősorban a bankokra és az

önkormányzatokra terhelték. A más országokhoz képest nagyvonalú, minden adósra és hiteltartozásra automatikusan kiterjedő törlesztési moratórium a szükségesnél nagyobb terhet ró a bankokra, amivel gátolja az üzleti alapú hitelezés feléledését. A kormányzati válságkezelés másik támaszául az önkormányzatokat szemelte ki a kormány – megsarcolásuk a politikai indítékokat sem nélkülözi. A gépjárműadó és a súlyadó központosítása, az idegenforgalmi adó csökkentése, az ingyenes parkolás előírása, majd az összes kis és közepméretű vállalkozás helyi iparüzési adójának a megfelelése sok pénzt vett ki az önkormányzatok – főként az ellenzéki irányítású főváros és a nagyvárosok – zsebéből.

A spóroláshoz, furcsa módon, nagyszabású költségek párosult, aminek eredőjeként mind a költségvetés hiánya, mind az államadósság hatalmasra duzzadt: a Pénzügyminisztérium becslése szerint az előbbi a 9, az utóbbi pedig a 81 százalékot is eléri. A kettős válság évében nemhogy nem csökkentették az elhalasztható kiadásokat, mint amilyen a harcászati járművek beszerzése (323 milliárd forint) vagy a Budapest–Belgrád vasút építése (60 milliárd forint), hanem még növelték is. Az év végén, a november 29. és december 24. között kiadott közlönyök tanúsága szerint példátlan pénzszozás vette kezdetét a „válságkezelésre” még tavasszal elkülönített Gazdaságvédelmi Alap terhére. Csak a nagyobb tételek: a kormány 244 milliárd forintot szavazott meg az állami tulajdonú társaságok tőkeemelésére és beruházásaira, 95 milliárdot a Tihanyi Alapítvány vagyoni juttatására, 59 milliárdot a Bethlen Gábor

⁹ Vö. *The roaring 20s?* és *The economics of government R&D. Molecules, mission and money.* The Economist, 2021. január 16–22.

Alap pluszkiadásainak finanszírozására, 49 milliárdot a külképviseletek támogatására, 43 milliárd forintot sportberuházásokra és 42 milliárd forintot a Miniszterelnökséghez tartozó beruházásokra.¹⁰ Ennél alig többet, 660 milliárd forintot költött a kormány a koronavírus-járványhoz kapcsolódó egészségügyi eszközök beszerzésére az egész év folyamán.

A magyar válságkezelés másik sajátossága abból fakad, hogy a „munkaalapú” gazdaság orbáni eszménye vezérli. A kormányfő most is ragaszkodott ahhoz az elvéhez, hogy a támogatások a munkavégzéshez kötődjenek. Ennek következtében a segítséget döntő részben nem az állampolgárok, hanem a munkáltatók kapják. De még a járvány miatt kieső munkajövedelmeknek is kisebb hányadát (a munkáltató által kifizetett, csökkentett munkaidőre járó bér legfeljebb 70 százalékát) pótolták, mint más kormányok, miközben sem a munkanélküli-járandóság példátlanul rövid időtartamát, sem az ezt követően igényelhető álláskeresési segély szerény mértékét nem növelték meg.

Pedig a mostani, kereslethiányt előidéző járványban a gazdasági racionalitás is amellet szól, hogy főként azoknál teremtsenek jövedelmet, akik azt jó eséllyel el is költik. Bár a járvány mindenütt korlátozza a tehetősebbek kulturális, utazási, szórakozási költségét, az, hogy nálunk az alacsony jövedelmű rétegek kompenzálása különösen szerény, felerősíti a pandémia keresletcsökkentő hatását.

Az Orbán-kormány láthatóan nem tanult a válságkezelés tavaszi kudarcából. Amikor kiderült, hogy a második negyedévben a magyar gazdaság a rosszul teljesítők között volt (a GDP visszaesése meghaladta a térségünkbeli országokét és a külső egyensúlyi pozíció is jelentősen romlott), arra a hibás következtetésre jutott, hogy a járvány megfékezése helyett a gazdaságra kell koncentrálni. A nyár kezdetén gyorsan feloldotta a korlátozások zömét, a járvány nyárvégi újraéledésére pedig megkésve reagált. Bár a Covid-halálozási ráta alapján Magyarország októberben már a harmadik helyre sorolódott az európai országok körében, csak november 4-től vezetett be hasonló veszélyhelyzeti intézkedéseket, mint amiket a többiek már korábban (Szlovákia október 1-jétől, Csehország október 5-től, Ausztriában október 19-én) megtettek. A késlekedés az elkerülhetőnél több megbetegedést és halált okozott.

Orbán Viktor azt feltételezte, hogy a járvány megfékezését szolgáló lezárások rontják a gazdaság teljesítményét, és fordítva. Holott a nemzetközi kutatások addigra már sok bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy *nincs* átváltás az egészség és a gazdaság védelme között. Ott várható a gazdaság leggyorsabb és legteljesebb felépülése, ahol a kormányok a lezárásokkal és az egészségügyi rendszer fejlesztésével hatékonyan kezelik a járványt, és egyidejűleg hathatós segítséget nyújtanak a gazdaság szereplőinek ahhoz, hogy megtörjék a válság önerősítő folyamatát.¹¹

¹⁰ *Egyetlen tollvonással hatalmas költsékezést hajt végre a kormány.* Portfolio.hu, 2020. december 24.

¹¹ Az ezzel kapcsolatos kutatási eredményekről jó összefoglalót ad Charumilind, S. et. al. *COVID-19: Saving thousands of lives and*

Még a gazdaság ösztönzésének módjában sem történt érdemi változás az ősztől. Továbbra sem növelték meg a munkanélküli-ellátmányokat és más szociális juttatásokat, és a korábbiaknál is szűkebbre szabták a bérkompenzációt: októbertől csupán a korlátozások miatt nehéz helyzetbe került vendéglátók és a szabadidős szolgáltatást nyújtó cégek kaphatnak támogatást a foglalkoztatottak bérének felére, de legfeljebb a minimálbér másfélszeresére. Nem hosszabbította meg a kormány a munkanélküli-ellátás három hónapos időtartamát, és nem növelte meg az ezt követően kapható, alig 22 ezer forintos ellátmány összegét. A szociális ellátás többi csatornáján sem juttatta többletjövedelemhez a válság fő veszteseit. Az év végi nagyszabású költekezése is, mint láttuk, sokkal inkább a szavazatvásárlást szolgálta, mint a válságkezelést.

Megújul-e a magyar gazdaság?

Az Orbán-kormány sajátos válságkezelése felerősíti a korábbi évek gazdaságpolitikájából fakadó problémákat, s ez egyaránt megnehezíti visszatérését az impozáns növekedési trendjéhez, és akadályozza a gazdaság alkalmazkodását a krízis nyomán megváltozó környezethez.

Az utóbbi években tovább erősödött a magyar gazdaság történelmileg kialakult erős függősége a világgazdaságtól, főként a járműgyártásba eszközölt, jókora kormányzati támogatásokkal is aládúcolt beruházások, valamint a szintén államilag

pénzelt turizmusipar fejlődésének hatására. A járvány alatt jöttányit sem változott a kormány hozzáállása: ezek az igen sérülékenynek bizonyult ágazatok továbbra is kiemelt támogatásban részesülnek. Pedig a magyar gazdaság nagy fokú járműipari kitéettsége, a német exporttól és azon keresztül a kínai gazdaságtól való erős függősége már korábban is megmutatta az árnyoldalát, most pedig, a járvány alatt, komoly termelési és értékesítési zavarokhoz vezetett. Ennek ellenére folytatódik a járműgyártás támogatása: az új cél, hogy Magyarország váljon az elektromos autókhoz szükséges akkumulátorok gyártásának fő telephelyévé – tekintet nélkül a környezeti károkra és a veszélyes járműipari függőségre. „Magyarország történetének valaha volt legnagyobb zöldmezős beruházásaként” és egyúttal „a magyar beruházásösztönzés történetének legnagyobb egyszeri beruházási támogatásaként” harangozta be január végén Szijjártó Péter az Iváncsán létesülő dél-koreai akkumulátorgyárat. Amely 2016 óta a 15., a pandémia idején pedig a 8. beruházás az ázsiai cégek által hozánk telepített, az elektromos autók akkumulátorainak gyártását kiszolgáló üzemek sorában.¹²

Az Orbán családnak és baráti-üzleti körének oly kedves turizmus elmúlt években tapasztalt nagyvonalú állami támogatása olyan kapacitásokat hozott létre, amelyek alacsony termelékenységükkel nem segítik a magyar gazdaság megújulását, most pedig a járvány alatt különös sérü-

trillions in livelihoods. McKinsey & Company. 2020. augusztus. Letölthető: <https://www.mckinsey.com/industries/healthcare-systems-and-services/our-insights/covid-19-saving-thousands-of-lives-and-trillions-in-livelihoods>

¹² Fazekas Zsuzsanna: *Távol-keleti akkumulátorgyárak hazai nyomulása: Veszélyes üzemek.* Magyar Narancs, 2021. január 28.

lékenységük is megmutatkozott. Ám ez sem vette el a kormány kedvét attól, hogy bő négyszeresére növelje a Kisfaludy-program nagyméretű szállodák fejlesztésére szánt támogatási keretét, és további adófizetői milliárdokkal tegye rentábilissá a hatalom embereinek (Tiborcz és üzletfelei, Mészáros, Garancsi, Hernádi, Csányi) turisztikai célú, főként a Balaton környékén található ingatlanjait.¹³

A gazdaság újraeledését, visszatérését korábbi növekedési trendjéhez a szerkezeti problémák mellett az is gátolja, hogy a magyar kormány és az őt kiszolgáló jegybank már a konjunktúra éveiben bevetette az állami gazdaságösztönzés szinte minden lehetséges válfaját, ezért most, amikor valóban nagy szükség volna rá, csekély a mozgáster. Az MNB-nek már nincs lehetősége kamatcsökkentésre, ezért unortodox eszközeit bővíti. Rendre megemeli a növekedési hitelprogram nullakamatú refinanszírozásának és a bővli minősítésű vállalati kötvények jegybanki felvásárlásának keretösszegeit – fittyet hányva arra, hogy ennek költségét előbb-utóbb az adófizetőknek kell megfizetniük.¹⁴ Az olcsó finanszírozás ráadásul csak akkor tudja hatásosan ösztönözni a növekedést, ha keresleti oldalról is kellő lökést kap a gazdaság. Márpedig a pandémia leküzdése után is jó időbe telhet,

amíg a háztartások költési szokásai visszatérnek a korábbi kerékvágásba, különösen egy olyan országban, ahol a kormány a válságkezelés során éppen a szociális kiadásokon spórol. Minél kevésbé számíthatnak a kormány segítségére az emberek a munkahelyük elvesztése esetén, annál inkább erősödhet a hajlam az óvatossági megtakarításokra.

Miközben a monetáris lazításnak a lopakodó infláció veszélye is gátat szab, a fiskális ösztönzők elé az államadósság gyors, a válságkezelésre fordított költéshez képest nagymértékű felduzzadása állít korlátot. Az Orbán-kormány persze nem ismer lehetlent, ha érdekei úgy kívánják. Él az abból adódó lehetőséggel, hogy az Európai Bizottság a járvány miatt enyhítette a költségvetési deficitre és az adósságra vonatkozó előírásait, ezért a múlt év végi rendkívüli költségekre már az idei év tehermentesítést is szolgálhatta. A járvány okozta válság kezelésének terhére pedig igyekszik minél inkább az önkormányzatokra hárítani, hogy a maga eszközeivel tovább bővíthesse gazdasági befolyását és politikai hatalmát.

A veszélyhelyzetre hivatkozva a kormány nemcsak a döntéseket központosította, hanem az erőforrásokat is. Tovább növelte a gazdasági szereplők állami függőségét, ami azért is baj, mert a vállalkozásokból kiöli az innováció készségét, és így kevésbé számíthatunk rá, hogy a válság a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességét erősítő változtatásokra készíti őket.

A hazai gazdaság megújulását azonban főként az akadályozza, hogy a járvány okozta krízis nem-hogy visszaszorította volna, de még növelte is az Orbán-rezsim lehetősé-

¹³ Várhegyi Éva: *Magasabbra a Lufthansánál. Milliárdosokat segítélyez milliárdokkal az Orbán-kormány*. Magyar Narancs, 2020. július 16.

¹⁴ A Monetáris Tanács legutóbb, január 12-én 750 milliárd forintról 1150 milliárd forintra emelte a kötvényvásárlási program keretét, a futamidőt 20-ról 30 évre, az egy vállalatcsoporttól megvásárolható összeget pedig 50-ről 70 milliárd forintra növelte (a 2019 nyarán megállapított eredeti feltétel 10 év és maximum 20 milliárd/cégesoport volt).

gét és hajlandóságát a gazdasági és politikai hatalmának kiterjesztésére. A NER-biznisz a járvány alatt is zavartalanul üzemel: Orbán Viktor családi, baráti és üzleti köre a válságban is szépen gyarapodik. Ahol lehetett, még a járvány elleni védekezésből is hasznot húzott (lásd a túlárzott maszkokat és a túlméretezett lélegeztetőgép-beszerezéseket), a kibővített kormányzati és jegybanki támogatások pedig most is főként a NER-közeli cégeket kedvezményezték, miközben folytatódtak a verseny kizárásával történő felvásárlások és összeolvadások.¹⁵ Olyan ágazatok-

¹⁵ Januári friss példa a Mészáros Lőrinc érdekeltségébe tartozó MKB és Takarékbank, valamint az állami Budapest Bank versenyjogi eljárás nélkül történt összeolvasztása, amely-

ban növelték tovább részesedésüket, mint az energetika, a bankszektor, a vasút, a hadiipar, a balatoni turizmus, a dohánykereskedelem, a mezőgazdaság vagy a médiapiac.¹⁶

Ha a válság nyomán beszélhetünk valamiféle megújulásáról, akkor az leginkább a politikai hatalomba beágyazott vállalkozások további kiterjedésével, megerősödésével jellemezhető. Ami inkább konzerválja, mintsem modernizálja a magyar gazdaság szerkezetét.

nek eredményeként létrejött Magyar Bankholding az OTP Bank utáni második legnagyobb szereplővé vált a magyar bankpiacon.

¹⁶ Vö. Bódis András: *Amíg Ön a járványra figyelt, a NER bevette az országot – leltár a „hazavitt” stratégiai ágazatokról.* valaszonline.hu 2021. január 28.

Szerzőink könyvei

